

Пловдивската епархия през раннохристиянската епоха / IV-VII в. /

Христовото учение започва да се разпространява на Балканите още в първите векове. След Палестина и Мала Азия апостолите се насочват към балканските земи, за да проповядват християнската вяра. Първоучителите тук са св. ап. Павел и св. ап. Андрей. Св. ап. Андрей след Константинопол се насочил към Егейското и Черноморското крайбрежие, а ап. Павел посетил Троада и Македония, о. Самотраки, Филипи, Солун, Верия, откъдето християнството се разпространило във вътрешността на Тракия и Македония. Историята свидетелства, че най-ревностни в християнската вяра били общините във Филипи и Солун. Дали двамата апостоли са пребивавали във Филипопол и са проповядвали християнската вяра няма изрични данни, но като се има предвид, че са обходили цяла Тракия, вероятно са посетили и този важен за областта град. Независимо обаче дали те или техни сподвижници са били първите християнски проповедници във Филипопол, вероятно се е стигнало до основаване на християнска община първата половина на I в. Филипопол бил дълго време главен култов център в Тракия на тракийските и гръко-римските божества, което било от значение за по-бавното приемане на новото учение.

След приемането на християнството за официална държавна религия в Римската империя / 313 г./ възниква въпроса за църковната организация. Според учениците, още преди приемането на християнството за официална религия, в повечето градове на империята имало организирани църковни общини, които взимали активно участие в утвърждаването на новата религия. Християнската община във Филипопол се появила в първата половина на I в., а в началото на IV в. градът станал епископски център. Юрисдикцията на отделните епископи в началния период е съвпаднала с административното деление в империята. Епископиите започнали да се оформят като големи църковни области и наблюдението върху всички селища било почти невъзможно. Така постепенно градовете в църковните центрове на по-големите провинции получили названието „митрополии”.

По-малките центрове запазили статута си на епископии, подчинени на съответните митрополии. Всяка митрополия с епископите към нея била подчинена на Константинополската патриаршия. Основен източник на сведения за църковно-административната организация в империята били епархийските списъци, notiции. Сведения за историята на Филипополската епархия се откриват в няколко от епархийските списъци, които показват различен състав на епископиите към нея. Споменати са 3 епископски катедри, които принадлежали на Филипополската митрополия: Диоклецианопол / дн.Хисаря /, Севастопол и Диоспол. За техните местоположения няма аргументирани становища. В друга notiция, освен трите споменати епископии, са посочени още 5, т.е. стават общо 8 – Диоклецианопол, Диоспол, Севастопол, Берое / дн.Стара Загора /, Маркела / дн. Карнобат /, Литоприсос, Декатерон и Леведос. Св. Никита Ремисиански – покръстител на тракийското племе беси в Родопите, превел Св.Писание на езика на бесите / т.нар. Библия бесика /. Св.Никита бил славянин от гр.Ремисиана / според някои това е гр.Пирот,където по-късно заемал епископската катедра/. Никита получил обширно образование, заради което и неговия приятел го нарича „най-учен епископ, който дошъл от Дакия” Той проповядвал Евангелието между славяните в Нишко-Пиротска област. Няма сведения за неговата смърт,но се отнася към 420 г.

През VI-VII в. започнало заселване на славянските племена на Балканския полуостров, а от края на VII в. започват постоянните конфликти между българската държава и Византия. Влиянието на варварските племена върху добре организираната византийска държавна структура и върху обществения живот се отразило неблагоприятно върху всички сфери на дейност в империята, включително и върху църковната администрация. Това продължило дълго време, в резултат на което катедрите се премествали от едно място на друго и се създавали нови епископски катедри. През VII в. в патриаршеските notiции се появяват сведения за Филипопол като център на митрополия. Този статут градът получил вероятно още през IV в. Според съчинението на Херколес „Синекдемус”, създадено през VI в., по времето на император Юстиниан I / 527-565 / Филипопол бил главен град на провинция Тракия. Освен на гражданската, той бил център и на църковната администрация на

провинцията. Сведенията от актове на Константинополската патриаршия свидетелстват за сравнително малък брой митрополити през разгледания период. Със сигурност те са били повече, тъй като има доста продължителни периоди, през които не се знае нищо за филипополската епископия, а по-късно и митрополитска катедра.

Покръстителската дейност сред новозаселилите се езичници-славяни е продължена по примера на св. Никита Ремисиански от неизвестни засега православни духовници. Свидетелство за това намираме в писменото покана на митрополитите от Епифаний, архиепископ на Кипър, където пловдивският е посочен като двадесет и осми по ред „ митрополит на епархия Тракия Филипопол и се кичел с титлата „ многопочитан екзарх на Тракия Драговица. Последното название свързваме единствено със заселилото се в северните поли на Родопите славянско племе драговити, част от които населявали и областта между Солун и Охрид. С покръстването на драговитите вероятно е сложено началото на Драговитийска епископия, с каквато титла до ден днешен се назовават български епископи.

Първият духовен християнски глава на Филипопол бил епископ Ерм. Той бил посветен в духовен сан от св. ап. Павел и е един от 70-те апостоли, проповядвали християнското учение през I в. сл. Христа. Св. ап. Ерм (Ермас) действал в новоосновената църква на Филипопол, според някои изследователи през периода 36-57 година. В неговото житие четем, че Ерм бил жител на Рим. Младият Ерм прегърнал новата християнска религия, която прекрасно прилягала на неговата скромност и търпеливост. Първоначално Ерм не чувства Божието призвание върху себе си, бил семеен човек, имал деца и се занимавал с търговия. Със своето търпение Ерм не наказвал провиненията на децата си и те се опорочили до такава степен, че донасяли на езическите власти за всичко, което вършели родителите им. Скоро върху Ерм се стоварило Божието изобличение и той от богат човек, станал беден, започнал да търпи всякакви беди и лишения. Въпреки това Ерм не разбирал коя е причината за настъпилите усложнения в живота му. Бог използвал едно обстоятелство от живота на Ерм, за да го вразуми и приведе към покаяние. Веднъж както се разхождал на брега на р. Тибър, Ерм видял млада и красива жена да се къпе в реката и понеже му

била позната, подал ѝ ръка да излезе и отминал. Той нямал никаква похот към тази жена, но си помислил колко щастлив щеше да бъде, ако се беше оженил за такава жена. Не след дълго Ерм имал видение, в което се появила същата жена, която той пожелал и му казала, че я изпраща Сам Бог, за да го изобличи заради нечестивото му пожелание и да го призове към покаяние. Всъщност това бил Ангел Господен, приел образ на млада жена, а след това и на беловласа старица, който го изобличил за всичките му грехове. Тези видения били повратна точка в живота на Ерм, който започнал нов живот. Прекарал в строг пост и молитва петнадесет дни, след което Ангелът го успокоил, че неговите близки ще се покаят, стига той да продължи своя живот във въздържание и подвизи. Всичко това се случило и домът на Ерм се превърнал в образцова домашна църква.

По време на Сердикийския събор (343 г.) филипополската катедра била оглавена от епископ Евтихий, който бил ариянин.

През 381 г. като епископ на Филипопол е известен Силван, участвал във втория веетлемски събор, който се състоял в Константинопол.

Следващият, споменат в изворите представител е Врисон, оглавявал катедрата през 403 г. За него говори и Сократ в своята Църковна история. По време на незаконния събор в Халкедон през 403 г., свикан от императрица Евдокия с цел патриарх Йоан Хризостом / св. Йоан Златоуст / (398 – 404 г) да бъде изпратен на заточение, присъстващия на събора Врисон, също се обявил срещу Хризостом.

Другият известен духовен глава на Филипопол е епископ Силван. Първоначално той заемал длъжността ритор при софиста Троил, но не пожелал да продължи същото поприще поради аскетичния си начин на живот и отдаването си на християнската вяра. Така Атик (константинополски патриарх 406-425) го поставил за епископ на Филипопол, където пребивавал 3 години. След молба до патриарха, Силван отишъл в Троада. Сред изследователите съществува известно противоречие относно годините, в които се определя епископството на Силван. Някои приемат, че той участвал заедно с още 150 души духовни лица във Втория вселенски събор, свикан от император Теодосий I през 381 и поради това го поставят по време преди епископ Врисон, за когото се знае със сигурност, че оглавявал катедрата във Филипопол през 403 г.

Според други автори Силван е бил епископ през 425 г. Следователно Силван, участвал във Втория вселенски събор през 381 г., и Силван, поставен за епископ на Филипопол от патриарх Атик, са двама различни духовници и сведенията на църковния историк Сократ се отнасят за втория епископ Силван.

Следващ епископ на Филипополската катедра е Франкион, заемал това място през 451 г., за което се съди по участието му във Вселенския събор в Халкедон през същата година.

След Франкион епископската катедра на Филипопол била заемана от Димитър, чието свещенство се отнася към 453 г. През 458 г. епископската катедра заема Валентин, а към 880 г. има сведения за Николай като неин епископ. Важни свидетелства за църковната йерархия са печатите на духовни лица, оглавяващи някоя митрополия.

Разпространението на християнското учение в Тракия в края на III в. и началото на IV в. е свързано с мъченичеството на 38-те християни-светци. Те претърпели мъченичество именно във Филипопол, по време на императорите Диоклециан (284-304 г.) и Галерий Максимиан /305-311/. С Филипопол са свързани и други двама христови мъченици – св. Севериан и св. Мемнон. А също така трябва да споменем и св. Карп, чието гонение се отнася към началото на IV в. Заедно със сведенията за мъченическата смърт на християни във Филипопол са известни сведения и за събития свързани с религиозния живот в града. Едно от първите събития, свързани с историята на християнската църква във Византия и в частност във Филипопол е свиканият събор в града през 343 г., в противовес на църковния събор в Сердика, протекъл по същото време.

Разделянето на събора в Сердика е предизвикан от сблъсъка на критерии и приоритети. Въпросът с низвергнатите източни епископи станал главна причина за разделянето на вселенския епископат на два лагера. Според Созомен и Теодорит източните епископи провели свой отделен събор в самата Сердика, но според Сократ контрасъборът се провел във Филипополис и там е взето решението за отлъчването на епископите от партията на Атанасий. От Филипополис е разпратена и Енцикликата, съставена от епископите-евсевиани. Оттам, след като обвиняват св. Атанасий в организиране на безредици при неговото

завръщане в Александрия и в тесни връзки с еретика Маркел Анкирски вземат решение и за низвержението на Осий епископ Кордовски, както и на Максимин Тревски. Църковният историк Созомен съобщава : „ След като се събрали най-напред във Филипополис Тракийски , епископите от Изтока написали на тези от Запада, които били събрани в Сердика , да изключат Атанасий и неговите привърженици от събора и от общение, тъй като те са вече низвергнати; в противен случай ,те заплашили, че няма да участват. А когато пристигнали в Сердика ,те заявили, че няма да влязат в храма, ако там трябва да срещнат низвергнатите. „

В Сердика оправдават напълно Маркел Анкирски от обвиненията в ерес. Не потвърждават и низвержението на св.Атанасий , който е възстановен на Александрийската епископска катедра, а източните епископи били анатемосани.

За храмовото строителство през ранно християнската епоха (IV-VI в.) съдим по останките на няколко църкви – базилики, разкрити при разкопки през 30-те и 80-те години на 20 в. Такава е епископската базилика, която се намира източно от централния площад в града. Днес тук се издига католическата църква „Св. Людовиг“. От базиликата са разкрити изцяло нейния южен кораб с част от централния. Олтарът е изнесен в предабсидното пространство, а презвитериумът, мястото за епископа и духовенството, се намирал пред абсидата на централния кораб. Подът на презвитериума е покрит с мраморни шестоъгълни плочи, а от всички страни е ограден със стена, облицована с мраморни плочи. Липсва истински притвор, който е един от основните характерни елементи в архитектурния план на базиликите от IV-VI в. у нас. Базиликата завършва на запад с открит двор. Вижда се, че сградата е с изключително големи размери. Общата дължина на базиликата е 86,30 м., а ширината ѝ е 38,50 м., т.е. тя е най-голямата сграда от IV-VI в. в нашите земи. Базиликата е също и с богата вътрешна декорация. Всички разкрити помещения са покрити с великолепни мозаечни настилки. Местоположението на базиликата в центъра на античния град, нейните внушителни размери и богатия интериор посочват изключително представителния ѝ характер и говорят, че това без съмнение е Епископската базилика на Филипопол, която е един забележителен паметник на раннохристиянската архитектура

в българските земи. Според археолозите времето на съществуване на базиликата се отнася към първата половина на V в. до средата на VI в. Вероятно в тази базилика е проведен т.нар. контрасъбор на Сердикийския събор от 343г. Съвременните изследователи на тази тема смятат, че базиликата най-вероятно е построена по времето на св.Константин Велики / 306-337 /.Епископската базилика днес е обявена за паметник с национално значение и е запазена на място.

Друг интересен паметник от раннохристиянската епоха е Малката базилика с баптистерий, която се намира на бул. „Мария Луиза”. В залата, където преди 15 века се е извършвало тайнството кръщение са открити уникални цветни мозайки, на които има изобразени животни, а целият под е аранжиран с геометрични фигури, растения, дело на константинополски и местни майстори. Малката базилика е построена в средата на 5-ти век – времето на късната античност или ранна Византия. В паметника се откриват два периода. През първия се изгражда храмът с пищните мозайки, а век по-късно се достроява баптистерия или залата за кръщения. Това дава основание да се приеме, че паметникът е от времето на двамата императори – Анастасий и Юстиниан Велики. През този период базиликата е била опожарена. Изключително ценен е запазения надпис от цветни камъчета, в които се споменава името на ктитора, вероятно военначалник от византийската армия.

От ранновизантийската епоха е големия запазен само в основите си, паметник, базиликата, след разрушението на която може би не е строена друга голяма постройка. Тя заема главно източната част на хълма Джендем тепе, с основи поставени на скалния терен. Ориентирана е от изток на запад. По форма тя е елинистическа базилика: едноабсидна, трикорабна с притвор. Абсидата ѝ, която се намира наравно с отвесните източни склонове на хълма е полукръгла. Забележително е, че ширината ѝ е равна точно на двойната ѝ дължина. Олтарът е отделен от централния кораб със зид. Прави впечатление малката ширина на страничните кораби в сравнение с тази на централния. Трудно е да се установи дали това е заради малкото място, с което са разполагали строителите или заради формата ѝ, която особеност е характерна за по-късните базилики. Общите ѝ размери са 35,2 м. дължина и 19,40 м. ширина. Изхождайки от формата ѝ

и епохата на застрояване, може да се предполага, че тя е имала и двор, още повече, че западно от нея остава много място. Трудно се установява къде са били разделени корабите, но може да се заключи от разкопките, че става въпрос за базилика с колони. Поради големите разрушения не могат да се установят точните места на входовете и размерите им. Базиликата е имала и странични пристройки. Съществуването на помещение в южната посока не може да се приеме като съставна част на елинистическите базилики и то трябва да се обясни като място за престой на клисарите, дори и на духовните лица. Това предположение се потвърждава и от факта, че базиликата се е намирала доста далеч от града, на един от най-високите хълмове и в такъв случай там е имало нужда постоянно от човек, а за службата духовното лице е трябвало да отива много по-рано. Голямата дебелина на външните и крайни зидове на базиликата повдига въпроса за какво са служели. Заключениеето може да бъде, че базиликата е била укрепена, за да бъде предпазена по време на нападение, понеже се е намирала вън от града. Както се вижда от описанието, става въпрос за една доста голяма базилика, най-вероятно от V-VI в., за името и времето на разрушение, на която не се знае нищо.

Друга интересна базилика е тази под храм „Св. Петка Нова”. В изкопа на дълбочина 4 м. са открити един зид с посока север-юг и четири постаментата с посока изток-запад. Камъните и тухлите са споени с червен хоросан. Подът е бил постлан с мраморни и гнайсови плочи, които явно са вземани от по-стари римски постройки. От разрушението става ясно, че базиликата е била изгорена. На около 15 м. източно от нея и на същата дълбочина се откриват следи на площад, покрит с големи сиенитени плочи, типични за късно римските градове. Този площад е по посока на една от източните крепостни врати, което води до заключение, че базиликата се е намирала вън от крепостната стена.

Останки от сграда са открити през 1993 и 1995 г. при археологически разкопки на ул. „Мара Гидик” 14. Общата ѝ площ не надхвърля 300 кв.м. Намира се североизточно от т.нар. Източна порта на Филипопол. Това е най-северната точка от източните покрайнини на античния град, където са правени археологически проучвания.

В първите векове на новата ера на това място е имало някакви сгради, вероятно жилищни от кирпич. Глинени лампи и други предмети на бита, както и липсата на монументални градежи от това време, които са характерни за обществените сгради, доказват, че тук е съществувал жилищен квартал още преди изграждането на крепостната стена от 2 век, на която принадлежи т.нар. Източна порта. Този квартал е пострадал сериозно при опустошително готско нашествие от 251 г. и няма данни да е бил възстановен. Споменатата сграда е мартириум, разположен сред гробове от раннохристиянски некропол.

Сградата е имала най-малко два строителни периода. Полихромна подова мозайка е запазена в нейния център. По-късно върху мозайката са изградени стени от тухли и дялани камъни на кал. Редуването на камъните и тухлите е целял определен декоративен ефект. Освен, че не нарушава подовата мозайка, откритият зид е ориентиран в посока изток-запад и е съобразен със изображенията на мозайката в централното мозаично пано. Това дава основание да се предположи, че става въпрос за малка църква или параклис, около който се е разполагал средновековният некропол.

Освен техниката на строежа, мозайките и плана на сградата, съществено значение за датирането на конхалната сграда имат и монетите намерени тук от времето на император Диоклециан и Теодосий II. В първоначалния си вид сградата е построена вероятно по времето на император Константин Велики. Полагането на подовата мозайка се отнася към втората половина на 5 век, когато сградата запазва своя характер. Няма данни да времето, през което сградата е разрушена.

Такива конхи имат през античността обществените сгради с представителни функции. Датирането на сградата между 4-6 век, нейното разположение сред некропола и възстановеният ѝ план са основание да се предположи, че става въпрос за възпоменателна култова сграда – мартириум. Откритата конхална сграда може да се свърже с 38-те филипополски мъченици. За тях има сведение в една арменска енциклопедия от 1769 г., че са били малтретирани по времето на император Диоклециан на мястото на църквата „Св. св. Константин и Елена“. Това е могло да стане при посещението на император Диоклециан във Филипопол през 293 г. или по-късно, когато започват масовите

гонения на християните. Мястото на мъченията, споменато в енциклопедията отвежда към Източната порта на Филипопол. Тази порта по-късно се свързва с Хисар капия, а църквата „Св. св. Константин и Елена” като мястото, където са погребани мъчениците. Има сведение, че мощите на един от тези мъченици са погребани в параклис в Асеновград от 19 век. През античността Източната порта на града се намира в подножието на Трихълмието и това не е Хисар капия. Монументалният вид на тази порта личи от струпаните на мястото останки от мраморна колонада. Тук са били посрещани и римските императори, когато са посещавали града. Имайки предвид това следва предположението, че на това място (извън портата) са били малтретирани 38-те християнски мъченици. Независимо къде са погребани по-късно техните мощи, мястото остава свещено и тук в края на 4-ти век е изградена малка църква, около която по традиция са погребвали християни.

Друг важен факт от историята на религията и Църквата във Филипопол през IV – VII в. е съществуването на еврейска община и синагога в града. Откритието на съществуваща синагога говори за наличието на еврейска община във Филипопол през споменатия период. Синагогата във Филипопол според археологическите данни била изградена през II четвърт на III век. Тя пострадала на два пъти. Веднъж по време на готското нашествие в средата на същия век, скоро след което била възстановена в първоначалния ѝ план. Поради антисемитските движения и настроения в Европа и на Изток, техните храмове не били така внушителни и богати, както ранната синагога в града. Второто голямо разрушаване на синагогата се отнася именно към времето антисемитските движения и това станало най-вероятно в началото на V век. Поради антисемитските движения и настроения в Европа и на Изток, техните храмове не били така внушителни и богати, както ранната синагога в града. Времето на император Юлиан (361-363), характерно с възраждането на езическата религия, започнал да протектира старите езически култове. Филипопол не бил подминат от ереси като монофизитство, манихейство и павликянство, но градът се утвърдил като стабилен център, отстояващ ортодоксалната форма на християнството под егидата на Константинополската патриаршия. Монофизитизмът добил огромни размери в източните

провинции – Сирия, Армения, Египет, Месопотамия, Палестина. Това учение се превърнало в мощно течение, в което влизали не само духовници, но и миряни. То се изповядвало не само сред бедните, но и сред богатите съсловия. В повечето извори за града Филипопол, еретиците в Северна Тракия се наричат почти винаги монофизити.

Сегашното състояние на раннохристиянските храмови сгради в древния Филипопол, които са забележителни архитектурни творби, не позволява те да изпъкнат в цялата си красота. Но дори и плановете им със своята оригиналност са достатъчно свидетелство за архитектурното творчество през тази епоха в Тракия. Някои от тези паметници заемат място между най-забележителните сгради в раннохристиянския свят в Източната Римска империя /Византия/.

Библиография

1. Апостолидис К. Историята на град Филипопол от най-дълбока древност до наши дни. Атина 1959г.
2. Велчев Й. Градът между Изтока и Запада. Пловдив 2005г.
3. Кесякова Е. Филипопол през римската епоха. С 1999 г.
4. Малчев А. Тридесет и осем небесни венци. в.Цъковен вестник ,бр.32 ,15.08.1992 г.
5. Пеев В. Град Пловдив. Минало и настояще. Ч.І.Пловдив в миналото. Пловдив 1941г.
6. Пижев А. и др. Книга за Пловдив. Пловдив 1999г.
7. Пижев А. Изображения на Христов монограм / хризма / в средновековни архитектурни паметници в Пловдив.Н.сб. „ Византийското културно наследство и Балканите. Пловдив 2001г.
9. Порфиригенет К. Съчинение за царското приличие, т.І .Бон, стр.793
10. Цухлев Д. История на българската църква, т.1 С 1910 г.
11. Шишков Ст. Пловдив в своето минало и настояще. Пловдив 1926г.